

Textele filosofice ale lui Samuil Micu. O perspectivă filologică

Dr. MIHAI-ALIN GHERMAN

Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia

Tipărite în 1799 și 1800, *Loghica* și *Legile firii, itbica și politica sau filosofia cea lucrătoare*, lucrute de iluministul blăjean, apăreau fără menționarea autorului pe foaia lor de titlu¹ și au fost considerate multă vreme ca unele dintre primele texte filosofice tipărite în limba română. Este una din situațiile în care modestul călugăr blăjean a acceptat anonimatul, în loc să-și etaleze proprietatea intelectuală asupra unei întreprinderi care îi aparține. Același lucru se întâmplase cu *Biblia*, apărută în 1795 pe foaia de titlu a căreia apare numele episcopului Bob și al împăratului, dar nu și al traducătorului textului. În situația celor două texte filosofice, poate, a jucat un rol și faptul că, fiind călugăr, ar fi fost neavenită apariția numelui său pe foaia de titlu a unui text filosofic laic.

În ceea ce privește originalitatea lucrării lui Samuil Micu, începând cu D. Popovici, discuțiile au fost întovărășite de eticheta „după Baumeister.”

Apropierea de sistemul filosofic al lui Chr. Baumeister, dominant în Viena în acea perioadă, este evidentă. Investigațiile făcute ne pun însă în fața unei probleme care încă nu și-a găsit o rezolvare suficientă: cercetările de până acum nu au spus răspicat dacă avem de a face cu o traducere fidelă sau cu o prelucrare. Iar dacă este vorba de o prelucrare, nu a fost stabilit nici gradul de dependență față de sursă.

O cercetare pe care am făcut-o prin compararea cu edițiile textelor lui Baumeister² ne pune în situația de a afirma categoric că niciuna dintre ele nu

¹ *Loghica, adică partea cea cuvântătoare a filosofiei. În Buda, s-au tipărit în Craiasca Tipografie Orientalicească a Universității Pestii, 1799.*

² *Logica* poate să fie în diferitele ediții ale textelor lui Baumeister subiectul unei lucrări aparte sau o parte a unui tratat mai amplu de filozofie naturală.

poate să fie considerată drept o sursă directă a textului lui Samuil Micu. Putem bănuși că învățatul blăjean a apelat la un manual intermediar (tipărit sau, și mai probabil, curs audiat) pe care el însuși l-a dezvoltat într-un text independent. Trăvialul îndelungat, care se întinde pe două decenii și redactările diferite ale manuscriselor *Logicii* și a *Legilor firii* ne pun în situația de a insista asupra laturii de originalitate pe care o prezintă textul românesc în toate variantele sale.

Prima variantă a textului *Logicii*, rămasă în manuscris, este datată 1781 și este urmare a perioadei în care Micu era la Colegiul „Sfânta Barbara” din Viena, unde, pe de o parte se pregătea pentru activitățile pe care le va îndeplini ulterior în țară, pe de altă parte îndeplinea o funcție didactică (profesor) pentru românii care frecventau cursurile acestui colegiu. Ea se intitulează *Loghica, acum întâi pre limba românească prefăcută de Samoil Clain ieromonah de la Blaj, anul Domnului 1781 în Viena Austriei*.³ Manuscrisul este revizuit după doi ani, călugărul blăjean intervenind deja în textul inițial, operând ștersături, completări și o primă stilizare a lui. La cinci ani distanță, Samuil Micu reia într-o altă versiune manuscrisă textul: *Loghică, adică partea cea cuvântătoare a filosofiei făcută și scrisă pre limba românească de ieromonahul Samoil Micu de la Sad, 1786, văzută și îndreptată 1787*.

Munca îndelungată la redactarea *Logicii* se întinde pe o perioadă de 19 ani, având în fața noastră cel puțin cinci etape de lucru: 1781, 1783, 1786, 1787 și 1799.

Diferențele variantelor sunt uneori frapante, ceea ce ne îndreptățește să afirmăm că, chiar dacă este în spiritul filosofiei foarte apropiată sistemului filosofic al lui Chr. Baumeister, lucrarea lui Samuil Micu este una originală. Pentru identificarea unei eventuale surse directe, va trebui să luăm în considerare și existența unui alt text intermediar, fie tipărit, fie un curs audiat

³ Manuscrisul a fost revăzut la Blaj după doi ani, lucru dovedit și de însemnarea: „*Această Loghică și Ethică mai ales și mai pre înțeles și cu cinste mai bine și mai pre larg s-au scris a doaoa oară tot de mine Samuil Clain, 1783.*” Revizuirea s-a constituit într-o operație de stilizare, una de completare, dar și una de „românizare” a termenilor științifici.

de călugărul blăjean la Viena în perioada 1778-1781, pe care încă nu le-am descoperit. Ce știm despre acest text este faptul că el a fost redactat cu siguranță în limba latină. O dovadă indirectă este notarea marginală a terminologiei filosofice latine în manuscrisul din 1781, într-un moment în care el era, evident, în travaliul creerii unei terminologii filosofice românești. Astfel, el dublează termenul românesc de cel latin într-un text precum: „*Deaca ai sau numeri atâtea seamne care au fost, ca lucrul ce ți-l închipuiești oriunde și totdeuna să-l poți cunoaște și de toate alte lucruri să-l deschilinești, atunci ideea cea deschilinită să chieamă **plină** [Marginal, scris cu litere latine: completa.], iară de nu sînt de ajuns seamnele care le ai, zicem că iaste idee **neplină** [Marginal: scris cu litere latine: incompleta.]”⁴ sau „*Fiindcă acela să zice că are deschilinită ideea lucrurilor carele părțile și seamnele ceale mai dinlăuntru ale lucrului cunoscut unul cîte unul deosăbi (35) le socoteaște cu mintea,⁵ aiavea iaste că cu atîta iaste mai aleasă a fieștecăruia idee iaste mai deschilinită, cu cît mai multe părți ale lucrului le cunoaște și încă și seamnele seammelor mai pre-afund⁶ îtrînzîndu-le [sic!] cu mintea și cu gîndul le socoteaște și atunci să zice **idee întocmai** [Marginal scris cu literă latină: adeqvata], carea atunci o zicem cînd seamnele seammelor deosăbi le socotim și le cugetăm și ni le închipuim cu mintea, iară de nu putem face aceasta, atunci să zice **idee neîntocmită** [Marginal scris cu literă latină: inadeqvata].”⁷**

Oricum, prima variantă a manuscrisului dovedește prin mai multe formulări că, în acel moment, era folosit ca manual de studiere a logicii și eticii. Știm din informațiile biografice că Samuil Micu îndeplinea la Viena și funcții didactice față de românii care studiau în Colegiul „Sfânta Barbara,” deci faptul că a ținut un asemenea curs nu este surprinzător, deși acest lucru era necunoscut până acum. Faptul că revine asupra manuscrisului, dându-i o nouă redactare, arată, fie că Samuil Micu avea intenția de a tipări această lucrare încă din acest moment, fie că el a revenit din motive didactice. Pentru

⁴ Ms. 1781, p. 17v.

⁵ Șters: *să înțaleage*.

⁶ Șters: *cuprinzîndu-le*.

⁷ Ms. 1781. p. 17v-19r.

amândouă explicațiile avem suficiente argumente, astfel că este greu a decide care din cele două explicații sunt valabile.⁸

Aceleași informații le putem decela și din lectura celei de-a doua variante, datate în 1786-7. Dacă interpretarea noastră este corectă, atunci însemnează că, aflat la Blaj, el a reluat același curs în care face, însă, modificări substanțiale, pentru elevii școlilor de aici, lucru pe care nu îl cunoșteam până acum despre el.

Stilizarea este în primul rând una stilistică. Dacă în 1781 textul suna în felul următor: „*Jară când cunoști pricinile lucrurilor, atunci mai sus să rădică cunoștința ta și să zice filosoficească,*⁹ *care nu iaste altă, fără numai cunoștința cauzelor și a pricinilor. Adecă: Deaca știi că împărăția romanilor pentru aceea au căzut, că bogățiile¹⁰ au adus lăcomie și s-au dat pre sine romanii desfătărilor și¹¹ patimilor și leanii și așea s-au pierdut împărăția Cunoștința acestii pearderi a Împărăției Romanilor iaste filosoficească, pentru că¹² pricinile pentru ce au căzut împărăția le cunoști,*”¹³ în textul tipărit el devine: „*Jară când cunoști pricinile lucrurilor, atunci mai sus să rădică cunoștința ta și să zice cunoștință filo/soficească, carea este cunoștința pricinilor. Adecă: Deaca știi că Împărăția Romanilor pentru-aceea au căzut că bogățiile au adus lăcomie și s-au dat pre sine romanii desfătărilor și patimilor și leanii și așea s-au pierdut împărăția Cunoștința acestii pierderi a Împărăției Romanilor este filosoficească, pentru că pricinile pentru ce au căzut împărăția le cunoști.*”¹⁴

⁸ El a revenit și în cazul unor traduceri patristice, despre care, cu excepția unui eventual proiect de antologie a literaturii patristice, ne este greu să credem că au fost destinate tiparului; în schimb, găsim același tip de reveniri prin corectare asupra textului și în *Istoria, lucrurile și întâmplările românilor*, despre care știm cu precizie că a fost destinată tiparului.

⁹ Scris: *filosofească*.

¹⁰ Șters: *au făcut scumpeatea și lăcomiia*.

¹¹ Șters: *poftelor*.

¹² Șters: *cauzele și*.

¹³ Ms. 1781, p. 4-5. N.N.: Porțiunile de text care sunt date în notele de subsol cu mențiunea „Șters” reprezintă rezultatul intervențiilor din 1783, prin care Samuil Micu anula, corecta sau completa textul din 1781.

¹⁴ *Loghica*, 1799, p. 4-5.

Sau: „2) *Ca să poți căpăta idee cheară, trebuie¹⁵ simțirile să ai bune și sănătoasă și bine să te folosești cu eale.* 3) *Cu cât mai cu multe simțiri vei prinde vreun lucru, cu atîta mai luminată să face ideea. Adecă: Doftorul atunci mai bine deschilineaște și cunoaște leacul, cînd cu ochii bine să uită la el și nu numai să uită, ci îl și miroasă¹⁶, ba încă-l și gustă.* 4) ¹⁷*Fiindcă și dobitoacele prin simțiri pot deschilini un lucru de alt lucru, bine zicem că și eale au idee cheară.* 5) *Omul învățat nu să odihnească numai în ideile ceale cheare, fiindcă aceastea dimpreună le are și cu proștii și cu dobitoacele, ci mai presus să rădică cunoștința celui învățat și cearcă și ceale mai dinlăuntru și mai ascunsă a lucrurilor¹⁸, care cu simțirile nu să pot prinde, ci numi cu mintea să cunosc.*”¹⁹

Care devine în textul tipărit: „2. *Ca să poți dobîndi idee luminată, trebuie să ai simțirile bune și sănătoasă și bine să te folosești și să te slujești cu eale.* 3. *Cu cât mai cu multe simțiri vei prinde vreun lucru, cu atîta mai luminată să face ideea.* 4. *Adecă: Doftorul atunci bine osibească și cunoaște leacul, cînd cu ochii bine să uită la el și nu numai să uită, ci-l și miroasă, ba încă-l și gustă.* 5. *Fiindcă și dobitoacele au idee luminată, care bine zicem de vreme ce eale prin simțirile sale pot osibi un lucru de alt lucru.* 6 *Omul cel învățat nu să odihnească numai în ideile ceale luminate, fiindcă acealea dimpreună le are și cu proștii și cu dobitoacele, ci mai presus să rădică cunoștința celui învățat și cearcă și ceale mai dinlăuntru și mai ascunse ale lucrurilor, care cu simțirile nu să pot prinde, ci numi cu mintea să cunosc.*”²⁰

Sub raportul stilizării constatăm câteva elemente repetitive, ceea ce ne indică faptul că el a făcut în mod intenționat aceste corecturi:

1. Renunțarea la cuvinte cu circulație dialectală și opțiunea pentru cuvinte care sunt cunoscute pe întreg teritoriul dacoromân. Astfel, *chear* - „limpede” este înlocuit prin *luminat*, *deschilini* - „deosebi” este înlocuit prin *osibi* etc.

¹⁵ Șters: *cu simțirile*.

¹⁶ Șters: *cu narea sa*.

¹⁷ Șters: *Cînd*.

¹⁸ Șters: *sau a le lucrurilor secrete*.

¹⁹ Ms. 1781, p. 15r.

²⁰ *Loghica*, 1799, p. 27-28.

2. În paralel cu aceasta renunță la fonetisme dialectale, precum *trăbuie*, căruia i se preferă *trebuie*, *sîmțirile* înlocuit prin *simțirile*, *sănătoasă* (feminin plural) este substituit prin *sănătoase*, *ascunsă* (feminin plural) este înlocuit prin *ascunse* etc. Aceasta ne dovedește că Samuil Micu era conștient de norma în constituire a limbii literare și încerca să o respecte, chiar dacă aceasta contravenea graiului său.

În conformitate cu ideea luministă a accesibilității și vulgarizării cunoștințelor, Samuil Micu dublează, în mod intenționat, de multe ori termenii filosofici cu sinonime, pentru a face mai accesibil textul. La fel ca și Șincai, în scrierile căruia întâlnim dublat termenul *natură* cu cel de *fire*, Samuil Micu folosește o lungă serie de asemenea dublete sinonimice: *răprezentăția, răprezentăciunea sau închipuirea, republică sau însoțire, răciuni sau cause, cause sau pricini* etc., mergând până la „autohtonizarea” unor titluri. Astfel, *De officiis* a lui Cicero, citat în manuscrisul din 1781 *De officiis*, devine încă după prima corectare (1783) *De deregptorii*.

Comparând variantele manuscriselor și a textului tipărit, ne frapează renunțarea la terminologia filosofică propriu-zisă (de origine neologică) și păstrarea doar a dubletelor sinonimice din lexicul comun. Acest lucru se datorează unui conflict între proprietatea termenilor (la care, evident, Samuil Micu ținea în mod deosebit, știind și atenția pe care a pus-o în traducерile sale pentru fidelitatea redării textului străin) și ideea iluministă a accesibilității. De aceea, de la o variantă la alta, el renunță la termeni ca *gen* și *specie* și îi înlocuiește cu alții autohtoni, mult mai puțin exacti, de *feliu*²¹ și *spiță*,²² ceea ce nu poate crea decât confuzie în lectură. Termeni la care

²¹ Simțind nevoia unei explicații a termenului, Samuil Micu spune: „*Iară deaca mai multe spițe le alăturăm una cu alta și luom sama că într-unele lucruri (proprietăți) și asăuiri să unesc și sânt șie aseamenea, atunci uniința și asămănarea aceasta a spițelor o chiamăm fealiu, că fealiul este asămănarea în carea să unesc spițele.*”

²² Fiind conștient de lipsa de proprietate a termenilor din textul tipărit el spune: „*Drept aceea, în carea lucrurile singuratece pururea să unesc și-și sânt aseamenea, să chiamă spiță sau chip, carea este unirea lucrurilor singuratece.* (De

Samuil Micu renunță, păstrând sau nu sinonimul lor din lexicul comun, sau înlocuindu-i cu expresii perifrastice, sunt: *causele*, *mod* devine „în ce chip,” *mod* este înlocuit prin „cale,” *universale* este substituit prin „preste tot,” iar *general* devine *de obște* etc.

Această tendință este dusă până și la cuvinte ale lexicului comun, care primesc un sens specific din perspectivă filosofică: *legile*, deși este un cuvânt vechi, moștenit din limba latină, atunci când primește sensul modern de „fenomen repetitiv abstractizat într-o regulă generală” este înlocuit prin *îndreptările*.

Tendința de „vulgarizare” a cunoștințelor, care este tipică întregii Epoci a Luminilor, este prezentă în mod evident și în textul lui Samuil Micu. Aceasta are, însă, un rezultat negativ în ceea ce privește claritatea textului, scriitorul renunțând la termenii științifici proprii, majoritatea neologici, și apelând la lexicul comun al limbii române. Această tendință, aflată în contradicție cu cea de stilizare și clarificare a exprimării, este de fapt o involuție. Față de manuscrisul din 1781, tipăritura din 1799 înlocuiește termeni ca: *genera* cu *de obște*, *particular* cu *răprezentăția*, cu *închipuirea*, *răprezănți* cu *închipuiesti*, *secret* cu *ajuns*, *semnele* cu *haracterii*, *proprietăți* cu *osibiri*, *individ* cu *sânguratec*, *individual* cu *sânguratec*, *speție* cu *spiță*, *proprietate* cu *asăuire* etc.²³

Topica și, mai ales și claritatea sintactică a exprimării, este ceea ce îl preocupă în mod special. Observăm că, deși are tendința de a folosi propoziții, eventual fraze scurte, pe parcurs acestea se dezvoltă în structuri mai complicate, dar tot mai bine structurate sintactic. Uneori, putem constata chiar o tendință spre „retorizarea” frazelor, care conțin numeroase structuri simetrice, repetiții sau opoziții.

nu place cuiva spiță, zică în loc de spiță fealiu și în locul unde am pus eu fealiu, zică neam; adecă lucrul singuratec să să curpindă supt fealiu, fealiul supt neam).”

²³ Constatăm, o anumită ezitare a lui Samuil Micu, căci, după ce în a doua redactare a manuscrisului renunță la o serie de termeni, revine în momentul în care a tipărit textul, reintroducându-i. Este o dovadă că era conștient de contradicția tendințelor de vulgarizare și spiritul științific, care ambele caracterizează iluminismul.

Deși nu este încă dovedit documentar că Samuil Micu a ținut cursuri de logică sau filozofie la școlile Blajului, faptul că exemplele la care apelează sunt de multe ori cu referire la spațiul românesc, diferind de la o variantă la alta a **Loghicii**, ne îndeamnă să presupunem că acest fapt a fost real. Între exemplele pe care le folosește, unele dintre ele se referă la istoria națională a românilor. Faptul nu este surprinzător, acceptând că, pentru un reprezentant al Epocii Luminilor, informarea și educația erau două acțiuni complementare: „Să întâmplă, de aorea unele spuneri sânt întunecate și anevoie că pot înțelege și pentru aceastea trebuie să se tâlcuiască; aceastea să chiamă tâlcuitornice, adecă care trebuie mai chiar a să tâlcui. Într-aceastea să numără: [...] Asemănătoare, care să zic cu cuvintele: mai, mai mult, mai mare, mai tare, mai ales, mai vârtos, mai puțin: «Traian au fost mai tare decât Decheval»; «Românii sânt mai mulți decât săcuii»²⁴. Sau: „Spunerea cea întăritoare este când zic întărind de ceva că este așa. Adecă: «Românii cei din Dația sânt din romanii cei vechi de la Roma»²⁵; „98) Spunerile care una preste tot tăgăduiaște ce alta preste tot de acelaș lucru întăreaște să zic împrotivitoare. /⁹⁰. Adecă: «Nici unii români n-au fost învățați», «Toți românii au fost învățați». 99) Unde lezne poți vedea că spunerile ceale împrotivitoare amândoao pot fi neadevărate, iară niciodată amândoao adevărate, precum aici amândoao sânt mincioase, că nu nuiciun român n-au fost neânvățat, nici, iarăși, toți românii au fost învățați.»²⁶

Uneori - și acest lucru este curent la unii reprezentanți ai Școlii Ardelene (la Petru Maior, de exemplu) - romanii sunt confundați cu românii: „Adecă: Livie zice că nici cu părere este cum că de la Pithagora, ca de la un izvor supt stăpânirea lui Numa întâiu au curs în neamul românesc prisosința și mulțimea înțelepciunii și a învățaturii ceii de omenie. Pricinile care le aduce, aceastea sânt: - a) Pithagora n-au fost pre o vreamă cu numa, ci mai mulți decât o sută de ani mai târziu au avut școală la marginea Italiei, unde învăța pre prunci; - b) Tocma de ar fi fost și pe acea vreamă, cu ce limbă ar fi vorbit cu sabinenii ca să

²⁴ *Loghica*, p. 80-81.

²⁵ *Ibidem*, p. 81.

²⁶ *Ibidem*, p. 89-90.

le facă poftă spre învățatură? - c) Cum unul singur între atâtea nemuri care osibite limbi vorbesc, ar fi putut să ajungă (Vezi Livie, cartea 1, cap 18).²⁷

De asemenea, conștiința latinității limbii române este vehiculată chiar și în acest text care este unul filosofic: „Iară unde lipsește limba noastră cea românească și nu avem cuvinte cu care să putem spune unele cuvinte, mai ales întru învățături și în științe, atunci, cu socoteală și numai cât este lipsa, putem să ne întindem să luom cuvinte ori din cea grecească, ca din cea mai învățată, ori din cea latinească, ca de la a noastră maică, pentru că limba noastră cea românească este născută din limba cea latinească.”²⁸

Alteori, Samuil Micu face referire la alte realități românești, precum cele geografice: „A Romei idee nu almintrelea, fără numai cu ajutoriul simțirilor o câștigi, iară ca să știi de obște preste tot ce este orașul, nu sânt de ajuns simțirile, ci trebuie ca mai multe simguratece, adecă: Viena, Buda, Bucureștii etc. să le alături și să le aseameni întră sine.”²⁹ Numărul exemplurilor crește considerabil dacă vom pune la contribuție textele variantelor manuscrise anterioare tipăriturii din 1799.

Din punctul de vedere al editorului textului, constatăm că ne aflăm în fața mai multor variante ale textului, dintre care ultima, tipărită, a fost supravegheată de însuși autorul ei în momentul imprimării. Aceasta se poate considera ca variantă definitivă. Însă diferențele frapante ale acestuia față de variantele manuscrise ale textului, în special față de prima dintre ele, ne îndeamnă să luăm în considerare și publicarea acestora într-o anexă a viitoarei ediții. Pentru a ne susține punctul de vedere, vom ilustra cu diferențele între cele trei variante în prima parte a textului.

Considerăm că investigarea textelor filosofice și teologice ale lui Samuil Micu, atâta cât a fost făcută, trebuie reluată dintr-o perspectivă nouă; vom încerca într-un viitor apropiat să oferim cititorului noi argumente pentru această nouă lectură.

ANEXA

²⁷ *Ibidem*, p. 160-161.

²⁸ *Ibidem*, p. 59.

²⁹ *Ibidem*, p. 45.

Loghica, 1781-1783

Capitolul I³⁰ - Prolegomena de filozofie și de părțile ei.

1. Fiindcă toată nevoința noastră întru aceea va fi ca toate părțile filosofiei bine și cum să cade a le tâlcui și să dăm învățături cum și alții să le poată învăța, să cade, dar, ca mai înainte de ce ne vom apuca de tâlcuirea învățăturii, pre scurt să spunem ce vom înțelega prin **filosofie**, a căriia, de vrei să aibi în mintea ta idee deschilinită și cunoștință,³¹ trăbuie să iai aminte la ceale ce³² simțirile și adevărata cuvântare de multe fealiuri de cunoștință ne învață.

2. Cunoștința omenească iaste de trei fealiuri, că cunoaștem ceva sau că au fost, sau că iaste sau și causele și pricinile lucrurilor care sânt sau să fac le cunoaștem sau /⁵ cât iaste fieștece lucru priceapem și știm măsura, putearea și mărimea lui.

3. Când cunoaștem ceale ce sânt sau ceale ce să fac, atunci să zice că avem cunoștință istoricească, că știința istoricească iaste cunoștința lucrurilor celor ce sânt sau să fac.

Adecă: Cunoști că magnetul trage la sine ferul, cunoști că aorea să face vreamă rea cu tunete și cu fulgeri mari. Cunoști din Livie cum³³ împărăția romanilor din mică foarte mare au crescut, apoi, încet, încet, au scăzut până s-au stricat toată. Acestea toate istoriceaște le știu și le cunoști.

³⁰ Întrucât în cadrul textului se folosesc atât cifre arabe, cât și slove cu valoare numerică, primele au fost culese cu caractere grase (bold), celelalte cu caractere normale..

³¹ Șters: *să cade să.*

³² Marginal: *speriința iaste tot ce cu simțirea am simțit, aflat sau văzut sau și auzit, pipăit, au am mirosit; cu sperința știu iaste au să cuvine, că l-am văzut, că clopotul sună, că-l auz, că mătasa e moale, căci o pipăiu, că laptele e reace, că l-am gustat, că fiarea iaste amară.*

³³ Șters: *republica.*

4. Iară când cunoști pricinile lucrurilor, atunci mai sus să redică cunoștința ta și să zice **filosoficească**,³⁴ carea nu iaste altă, fără numai cunoștința cauzelor și a pricinilor.

Adecă: Deaca știi că împărăția /⁵ romanilor pentru aceea au căzut, că bogățiile³⁵ au adus lăcomie și s-au dat pre sine romanii desfătărilor și³⁶ patimilor și leanii și așa s-au perdut împărăția. Cunoștința acestii pearderi a Împărăției Romanilor iaste filosoficească, pentru că³⁷ pricinile pentru ce au căzut împărăția le cunoști.

5. Cei ce afară de³⁸ pricinile lucrurilor știu măsura și putearea³⁹ pricinilor și o cunosc, acestia să zic că au **cunoștință matematicescă**, că cunoștința matematicescă iaste a cunoaște cântința⁴⁰ sau măsura lucrului, adecă cât de mare e lucrul.

Adecă: a matematicilor iaste a cunoaște cât de mare iaste fieștece lucru și să măsureși să cumpănească trupurile. Aceasta,⁴¹ ca mai bine să poți înțāleage, aceastea ți le însamnă:

Aude omul prost că tunul cu mare sunet să sloboade. Aude, dar pentru ce, deaca să aprinde pravul de pușcă, așa mare răsunet să face, nu știe. Iată /^{5v} dară, aceasta iaste **cunoștință istoricească**, carea și prostul și filosoful împreună⁴² o au. Adecă: să auză sunetul acela. Ci filosoful și pricina, cauzele bine le cunoaște⁴³, pentru ce fieștecare grăunț de⁴⁴ prav de pușcă îndată ia fos. Și iarăși pentru ce, deaca să aprinde⁴⁵ pravul de pușcă, cu atāta puteare

³⁴ Scris: *filosofească*.

³⁵ Șters: *au făcut scumpeatea și lăcomiia*.

³⁶ Șters: *softelor*.

³⁷ Șters: *cauzele și*.

³⁸ Șters: *cauzele*.

³⁹ Șters: *cauzelor și*.

⁴⁰ Șters: *adecă cât e*.

⁴¹ Șters: *Carea*.

⁴² Șters: *de obște*.

⁴³ Șters: *știe*.

⁴⁴ Șters: *pulbere*.

⁴⁵ Șters: *pulberea*.

pușcă tunul și pentru ce, când pușcă el, trămură zidurile și pământul. Iată aceasta iaste **cunoștință filosoficeacă**.

Mathematicul cunoaște cât de⁴⁶ mult prav trăbuie să fie ca să arunce ghemul de fier la o mie sau la mai mulți pași și hotărește locul până unde-l va arunca tunul.

6. Acestea așa fiind, lezne acmu vei înțāleage aceste puneri ce urmează:

1) Fiindcă cunoștinta cea istoricească iaste cunoștința celor ce sunt sau să fac (3), chear iaste cum că cu/^{6r}noștinta cea istoricească prin simțiri să capătă, pentru că ceale ce sunt sau să fac cu vedearea au cu auzirea le cunoaștem.

2) Cunoștința cea istoricească iaste temeiul cunoștințāi ceii filosoficești, că cum îi putea cunoște pricinile și cauzele lucrurilor de nu vei cunoaște mai înainte lucrurile?⁴⁷

3) Cunoștința cea istoricească iaste treapta cea mai de jos a cunoștințūi omeneshi, că altā treaptā mai de jos a cunoaște nu să poate gāndi.

4) Cel ce are cunoștințā filosofească, adevărul și legătura sau unirea și înșirarea lucrurilor să cade să o cunoască, că cel ce priceape causāle⁴⁸ lucrurilor, acela cunoaște răducerile întrā cause, pricini și întrā⁴⁹ fapte; adecā: întrā ceale ce fac și întrā ceale ce să fac și așa și, legătura⁵⁰ și unirea întrā eale o veade, că legătura și lucrurilor iaste răducerea⁵¹, carea iaste întrā cause și întrā fapte, cum e întrā tatāl și întrā fiul, întrā Dumnezeu⁵² și întrā lume. /^{6v}

⁴⁶ Șters: *multă pulbere de pușcă*.

⁴⁷ Șters: *acealea sânt și facu-să*.

⁴⁸ Marginal: *causa iaste pricina*.

⁴⁹ Șters: *faceri*.

⁵⁰ Marginal: *legătura sau unirea lucrurilor iaste rāndul lor, unul după altul, care au întrā sine unul cătrā altul*.

⁵¹ Marginal: *Rāducerea iaste cānd, socotind un lucru trăbuie să am în minte și alt lucru pentru unirea și legătura carea are unul cu altul, adecā împreună pre tatā trăbuie să am în minte fiul, ca cum ar fi tatā fără de fiu*.

⁵² Scris peste tot: $\delta\zeta\$\downarrow\delta$.

5) A căpăta cunoștința cea filosofească nu sânt de ajuns numai sânzure simțirile, ci, mai⁵³ ales, e de lipsă cuvântarea minții, că aceasta iaste putere, cu carea legătura lucrurilor și adevărul chear și deschilinit să cunoaște.

7. Dintu acesteia aiavea iaste ce iaste **a filosofi**: a filosofi iaste a cunoaște cauzăle și pricinile lucrurilor sau de acel lucru a filosofi, a căru lucrul ai cunoștință filosofască (4).

8. Dintu care curg aceste puneri:

1) De lucrul a căruia cauze și pricini știm, de acela putem filosofi, adevărul a cerceta lucrul ce iaste;

2) Cel ce filosofeaște trăbuie să cunoască unirea și legătura adevărilor (6, punerea 4).

3) Cel ce filosofeaște, nu trăbuie să stea numai în sântiri, ci, mai /^{7r} mai întâiu trăbuie să se ajute cu cuvântarea cea adevărată a minții (6 punerea 5).

4) Cel ce are avut⁵⁴ sau obicei⁵⁵ cauzele și pricinile lucrurilor destul a le cerca și a le vedea, acela să zice **filosof**.

Frumos despre acest lucru scrie Ciceron, *De*⁵⁶ *deregătorii*, Cartea 1, cap 5: „*Precum fieștecine mai mult*⁵⁷ *priceape ce în fieștece lucru e prea adevărat și cel ce foarte ascuțit și curând poate și a vedea și a tâlcui*⁵⁸ *pricina, acela foarte înțelept și înțelegătoriu bine să ține.*”

9. Cât filosofia nimic altă nu iaste, fără numai avut sau obicei⁵⁹ a cerca și a cunoaște destule⁵⁹ pricini ale adevărilor.

Filosofia iaste cuvânt grecesc și însămnează „*iubire de înțelepciune.*”

⁵³ Șters: *vârtos*.

⁵⁴ Marginal: *Avut să zice când neștine de multe ori face ceva, așea cât acum foarte s-au obicinuit.*

⁵⁵ Șters: *lucrurile*.

⁵⁶ Șters: *oficii*.

⁵⁷ Șters: *veade*.

⁵⁸ Șters: *răciunea*. Marginal șters: *Răciunea să zice pricina cea carea cu cuvântarea minții o cunosc.*

⁵⁹ Șters: *răciuni și cauze*.

Loghica, 1786-1787

Capitolul I - Prolegomena sau înainte-cuvântare de filozofie și de părțile ei.

1) Fiindcă toată nevoița noastră întru aceea va fi ca toate părțile filosofiei bine și cum să cade să le tâlcuim și să dăm învățături, cum și alții să le poată învăța, trebuie, dar, ca mai înainte de ce ne vom apuca de tâlcuirea învățaturii aceștia, pre scrut să spunem ce vom înțelege prin **filosofie**, a căreia, de vrei să aibi în mintea ta idee deschilinită (osibită) și cunoștință, trebuie să iai aminte la ceale ce speriița și adevărata cuvântare de multe fealiuri de cunoștință ne învață.

2) Cunoștința omenească este de trei fealiuri, că cunoaștem ceva sau că au fost, sau că este și cauzele sau pricinile lucrurilor care sânt sau să fac le cunoaștem sau cât este fieștece lucru priceapem și știm măsura, putearea și mărimea lui.

3) Când cunoaștem ceale ce sânt sau ceale ce să fac, atunci să zice că avem **cunoștință istoricească**, că știința istoricească este cunoștința lucrurilor celor ce sânt sau să fac.

Adecă: Cunoști că magnetul trage la sine fierul, cunoști că aorea să face vreamă rea cu tunete și cu fulgeri mari. Cunoști din scrisorile lui Livie cum împărăția Romanilor din mică foarte mare au crescut, apoi, încet, încet, au scăzut până s-au stricat toată. Acestea toate istoriceaște le știi și le cunoști.

4) Iară când cunoști pricinile lucrurilor, atunci mai sus să rădică cunoștința ta și să zice **cunoștință filosoficească**, carea este cunoștința pricinilor.

Adecă: Deaca știi că împărăția Romanilor pentru-aceaea au căzut că bogățiile au adus lăcomie și s-au dat pre sine **romanii** desfătărilor și patimilor și leanii și așa s-au pierdut împărăția. Cunoștința aceștii pierderi a împărăției Romanilor este filosoficească, pentru că pricinile pentru ce au căzut împărăția le cunoști.

5) Cei ce afară de pricinile lucrurilor știu măsura și pricinile lucrurilor și câtința o cunosc, aceștia să zic că au **cunoștință matematicescă**, că cunoștința cea matematicescă este a cunoaște cântățimea sau măsura lucrului, adecă cât de mare e lucrul.

Adecă: a matematicilor este a cunoaște cât de mare este fieștece lucru și a măsură și a cumpăni trupurile. Aceasta, ca mai bine să poți înțeleage, acestea ți le însamnă:

Aude omul prost că tunul cu mare sunet să sloboade. Aude, dar pentru ce, deaca să aprinde pravul de pușcă, așa mare sunet să face, nu știe. Iată dară, aceasta este cunoștință istoricească, carea și prostul și filosoful amândoi împreună o au. Adecă: au auzit sunetul acela. Ci filosoful și pricina bine știe, pentru ce fieștecare grăunț de prav îndată ia fos. Și iarăș pentru ce, deaca să aprinde pravul, cu atâta putere pușcă și trăzneaște tunul și pentru ce, când pușcă el, tremură zidurile și pământul. Iată aceasta este cunoștință filosoficească.

Matematicul știe cât de mult prav trebuie să fie ca să arunce ghiemul de fier la o mie sau la mai mulți pași și măsură (hotăraște) locul până unde-l va arunca tunul. Aceasta este cunoștință matematicescă.

6) Acestea așa fiind, lezne acmu vei înțeleage ceale ce aici urmează:

a) Fiindcă cunoștința cea istoricească este cunoștința celor ce sânt sau să fac (3), chiar este cum că cunoștința cea istoricească prin simțiri să capătă (câștigă), pentru că ceale ce sânt sau să fac cu vederea au cu auzirea le cunoaștem.

b) Cunoștința cea istoricească este temeiul cunoștinții ceii filosofești, că cum vei putea cunoaște pricinile lucrurilor de nu vei cunoaște mai întâiu lucrurile?

c) Cunoștința cea istoricească este cunoștința (treapta) cea mai de jos a cunoștinții omenești, că altă treaptă mai de jos a cunoștinței (cunoaște) nu să poate gândi.

d) Cel ce are cunoștință filosoficească, adevărul și îmbinarea, legătura sau unirea și închieierea lucrurilor să cade să o cunoască, că cel ce priceape pricinile lucrurilor, acela cunoaște răducerile întră pricini și întră fapte; adecă: întră ceale ce fac și întră ceale ce să fac și așa și îmbinarea, legătura și unirea întră eale o veade, că legătura și îmbinarea lucrurilor este răducerea, carea este întră pricini și întră fapte, cum e întră tată și întră fiu, întră Dumnezeu și întră lume.

e) A căpăta (câștiga) cunoștința cea filosofească nu sânt de ajuns numai singure simțirile, ci, mai ales, e de lipsă cuvântarea minții, că aceasta este

puteare, prin care îmbinarea, legătura și unirea și adevărul lucrurilor chiar și deschilinit (ales) să cunoaște.

7) Dintu acesteia aiavea este ce este a filosofi: a filosofi este a cunoaște pricinile lucrurilor sau de acel lucru a filosofi, a cărui lucru ai cunoștință filosoficească (4).

8) Dintu care acesteia curg:

a) De lucrul a căruia pricină știm, de acela putem filosofi;

b) Cel ce filosofeaște nu trebuie să stea numai în simțiri, ci mai întâiu trebuie să se ajute cu cuvântarea cea adevărată a minții.

c) Cel ce filosofeaște, trebuie să cunoască îmbinarea, unirea și legătura lucrurilor (6.d).

d) Cel ce are avut, adevă obicinuire destul a cerca pricinile lucrurilor și a le vedea, acela să zice **filosof**, Formos despre acest lucru scrie Ciceron, *De deregătorii*, Cartea 1, cap 5: „*Precum fieștecine mai mult priceape ce în fieștece lucru e prea adevărat și cel ce foarte ascuțit și curând poate și a vedea și a tâlcui pricina, acela foarte înțelept și înțelegătoriu bine să ține.*”

9) Cât **filosofia** nu este altă, fără numai avut sau obicinuire a cerca și a cunoaște destule pricini ale lucrurilor.

Loghica, 1799

Capitolul I - De filozofie și de părțile ei.

1⁶⁰) Fiindcă toată nevoința noastră întru aceea va fi ca toate părțile filosofiei bine și cum să cade să le tâlcuim și să dăm învățături cum și alții să le poată învăța, trebuie, dar, ca mai înainte de ce ne vom apuca de tâlcuirea învățaturii aceștia, pre scurt să spunem ce vom înțeleage prin **filosofie**, a căreia, de vrei să aibi în mintea ta idee osibită și aleasă și cunoștință, trebuie să iai aminte la ceale ce speriuința și adevărata cuvântare de multe fealiuri de cunoștință ne învață.

⁶⁰ Întrucât în cadrul textului se folosesc atât cifre arabe, cât și slove cu valoare numerică, cele de al doilea au fost transformate în litere, aflate în ordinea alfabetului latin.

2) Cunoștința omenească este de trei fealiuri, că cunoaștem ceva sau că au fost, sau că este și cauzele sau pricinile lucrurilor care sânt sau să fac le cunoaștem sau cât este fieștece lucru priceapem și știm măsura, putearea și mărimea lui.

3) Când cunoaștem ceale ce sânt sau ceale ce să fac, atunci să zice că avem **cunoștință istoricească**, că știința istoricească este cunoștința lucrurilor celor ce sânt sau să fac.

Adecă: Cunoști că magnetul trage la sine fierul, cunoști că aorea să face vreamă rea cu tunete și fulgeri mari. Cunoști din scrisorile lui Livie cum împărăția Romanilor din mică foarte mare au crescut, api, încet, încet, au scăzut până s-au stricat toată. Aceastea toate istoriceaste le știi și le cunoști.

4) Iară când cunoști pricinile lucrurilor, atunci mai sus să rădică cunoștința ta și să zice **cunoștință filosoficească**, carea este cunoștința pricinilor.

Adecă: Deaca știi că împărăția Romanilor pentru-aceaea au căzut că bogățiile au adus lăcomie și s-au dat pre sine **romanii** desfătărilor și patimilor și leanii și așea s-au pierdut împărăția Cunoștința aceștii pierderi a împărăției Romanilor este filosoficească, pentru că pricinile pentru ce au căzut împărăția le cunoști.

5) Cei ce afară de pricinile lucrurilor știu măsura și putearea pricinilor și o cunosc, aceștia să zic că au **cunoștință mathematicească**, că cunoștința cea mathematicească este a cunoaște cântățimea sau măsura lucrului, adecă cât de mare e lucrul.

Adecă: a mathematicilor este a cunoaște cât de mare este fieștece lucru și a măsură și a cunoaște trupurile. Aceasta, ca mai bine să poți înțeleage, aceastea ți le însamnă:

Aude omul prost că tunul cu mare sunet să sloboade. Aude, dar pentru ce, deaca să aprinde pravul de pușcă, așa mare sunet să face, nu știe. Iată dară, aceasta este cunoștință istoricească, carea și prostul și filosoful amândoi împreună o au. Adecă: au auzit sunetul acela. Ci filosoful și pricina bine știe, pentru că fieștecare grăunț de prav îndată ia fos. Și iarăș pentru ce, deaca să aprinde pravul, cu atâta puteare pușcă și trăzneaste tunul și pentru ce, când pușcă el, tremură zidurile și pământul. Iată aceasta este cunoștință filosoficească.

Mathematicul știe cât de mult prav trebuie să fie ca să arunce ghemul de fier la o mie sau la mai mulți pași și hotărăște locul până unde-l va arunca tunul. Aceasta este cunoștință matematică.

6) Acestea așa fiind, lezne acmu vei înțelege ceale ce aici urmează:

a) Fiindcă cunoștința cea istoricească este cunoștința celor ce sânt sau să fac (3), chiar este cum că cunoștința cea istoricească prin simțiri să câștigă, pentru că ceale ce sânt sau să fac cu vederea au cu auzirea le cunoaștem.

b) Cunoștința cea istoricească este temeiul cunoștinții ceii filosoficești, că cum vei putea cunoște pricinile lucrurilor de nu vei cunoaște mai întâiu lucrurile?.

c) Cunoștința cea istoricească este treapta cea mai de jos a cunoștinții omenesti, că altă treaptă mai de jos a cunoaște nu să poate gândi.

d) Cel ce are cunoștință filosoficească, adevărul și îmbinarea, legătura sau unirea și încheierea lucrurilor să cade să o cunoască, că cel ce priceape pricinile lucrurilor, acela cunoaște răducerile întră pricini și întră fapte; adecă: întră ceale ce fac și întră ceale ce să fac și așa și îmbinarea, legătura și unirea întră eale o vede, că legătura și îmbinarea lucrurilor este răducerea, carea este întră pricini și întră fapte, cum e întră tată și întră fiu, întră Dumnezeu și întră lume.

e) A câștiga cunoștința cea filosoficească nu sânt de ajuns numai singure simțirile, ci, mai ales, e de lipsă cuvântarea minții, că aceasta este puteare, prin carea îmbinarea și unirea și adevărul lucrurilor chiar și ales să cunoaște.

7) Dintre acestea aiavea este ce este a filosofi: a filosofi este a cunoaște pricinile lucrurilor sau de acel lucru a filosofi, a cărui lucru ai cunoștință filosoficească (4).

8) Dintre care acestea curg:

a) De lucrul a căruia pricină știm, de acela putem filosofi;

b) Cel ce filosofeaște nu trebuie să stea numai în simțiri, ci mai întâiu trebuie să să ajute cu cuvântarea cea adevărată a minții.

c) Cel ce filosofeaște, trebuie să cunoască îmbinarea, unirea și legătura lucrurilor (6.d).

d) Cel ce are avut, adecă obicinuire a cerca pricinile lucrurilor și a le vedea, acela să zice **filosof**, formos despre acest lucru scrie *Țițeron*, **De**

deregătorii, Cartea 1, c[ap] 5: „Precum fieștecine mai mult priceape ce în fieștece lucru e prea adevărat și cel ce foarte ascuțit și curând poate și a vedea și a tâlcui pricina, acela foarte înțelept și înțelegătoriu bine să ține”.

9) Cât **filosofia** nu este altă, fără numai avut sau obiciuire a cerca și a cunoaște destule pricini ale lucrurilor.

Samuil Micu' s Philosophical Works. A Philological Perspective

Abstract

Although he published his works - *Loghica* and *Legile firii...*, in 1799-1800 - without signing them as author, it is known today that Samuil Micu wrote those papers, considered to be the first Romanian philosophical texts. Some critics considered that one of them, *Loghica*, is in fact an adaptation of Christian Baumeister works; but, based on the latest research, we may conclude that Samuil Micu' s text is an original one.

There are some arguments for this: several revised versions, between 1781 and 1799, when Micu published the final text; the linguistic differences between these versions; the vocabulary he used became more common, instead of being a specialized one etc.

In the second part of the paper there is a parallelism between the versions published in 1781-1783, 1786-1787 and 1799.